

Jozef Mlacek

Špecifiká uplatňovania gramatickej kategórie času v slovenskej frazeológii

Predmetom nášho uvažovania v tomto príspevku nebudú frazémy o samom čase, čiže o fenoméne času, teda jednotky, v ktorých sa tematizoval sám čas ako fyzikálny a zároveň aj filozofický fenomén (napr. *Čas nebeží, čas má čas; Boli časy, boli, ale sa minuli; Každý čas má svoj čas*), ani jednotky, v ktorých sa tematizovali isté časové úseky v ľudskom živote, napr. *mladosť, staroba (Mladosť – radosť, staroba – choroba; Mladý môže, starý musí /umrieť/; Mladí ležiaci, starí žobráci; ironické Mladý ako michalská jahoda*: Michala je v našom kalendári na konci septembra, keď už jahody bežne, teda v prirodzených, nie tých moderných podmienkach nerodia; výraz sa využíval ako ironické vyjadrenie častejšie najmä o devách chystajúcich sa na svadbu v už pokročilom veku) alebo iné rozmery ľudského života, trvania so zreteľom na čas. Naším cieľom bude sledovať, ako sa v našej frazeológii využíva ten rozmer času, tá jeho dimenzia, ktorá sa konceptualizovala v pojme gramatická kategória času.

Už predtým, ako začneme skúmať uplatňovanie, využívanie tejto gramatickej kategórie v slovenských frazémach a parémiách, treba konštatovať, že veľa idiomatikého alebo – ako hovorí F. Čermák – veľa anomálneho je už v samom fungovaní tejto kategórie v bežnej komunikácii (teda vo voľných slovných spojeniach), ba už v jej systémových súvislostiach – paradigmatu troch časov má len indikatív, kondicionál má iba limitované dva časové stupne (pri jeho formálnom analytizme je evidentné, že vo frazeológii bude skôr istou zvláštnosťou ako nejakou bežnou vecou – niečo z tohto okruhu spomenieme v závere príspevku) a napokon pri imperatíve, ktorý je vecne blízky futúru, sa časové stupne prakticky nerozlišujú. Prvou zvláštnosťou vnímania času je teda skutočnosť, že kým “fenomén času neobmedzene a nehmatateľne plynie od nekonečna do nekonečna” (tlač, 2001), v jazyku – a to prakticky v každom – sa bežne určujú viaceré časové stupne či dimenzie. Inou osobitosťou je zasa fakt, že najmä v súčinnosti s kategóriou aspektu nie je v našom jazyku ani v indikatíve možné vyjadriť pri každom slovese všetky tri základné časové stupne – prítomný tvar dokonavých slovies (perfektív) vyjadruje dej budúci: imperfektívum *píšem* (teraz, teda prítom) – *napíšem* (perfektívum, rovnako tvar prítomný, ale platnosť budúca). Všeobecnejšie, zároveň však príznakovo sa ako osobitosť aj

v mimofrazeologickom uplatňovaní času javia aj prípady, pri ktorých sa “časová (vertikálna) dimenzia premenila na horizontálnu (štylistickú)” (Oravec, Bajzíkova, Furdík 1984: 13), teda prípady napr. historického prázenta (napr. Cyril a Metod *prichádzajú* na Veľkú Moravu už v roku 863) alebo kolokvijného, rozprávačského prázenta (napr. *Včera ti idem* po ulici a...): v obidvoch prípadoch prázentné tvary vyjadrujú deje, ktoré prebehli v dávnej či nedávnej minulosti. Takéto “anomálnosti” ponúka kategória času už vo svojom bežnom, na frazeológii nie limitovanom využívaní. Cieľom nášho príspevku je však sledovať, aké zvláštnosti či špecifiká máva, resp. môže mať fungovanie tejto gramatickej kategórie v priestore slovenskej frazeológie. Predpokladáme totiž, že ak sa už pri voľnom, nefrazeologickom využívaní kategórie času prejavujú naznačené normy a teda aj zreteľné ohraničenia (morfologické, ale aj komunikatívne), vo frazeológii – ktorej norma sa niekedy obrazne charakterizuje ako ohraničenie ohraničení – možno očakávať týchto osobitností vo využívaní kategórie času ešte viac a navyše aj výrazovo jedinečnejších, špecifickejších.

Na druhej strane je tu skutočnosť, že verbum so svojou kategóriou času nie je prítomné v každej frazéme či parémii, že tu existuje pomerne veľa jednotiek tohto typu (tzv. menné frazémy), ktoré, prirodzene, explicitne nemôžu vyjadrovať čas a teda ich časové zaradenie platí so zreteľom na čas alebo v limitoch temporálnosti tej vety, do ktorej sú začlenené, alebo majú gnómickú, nadčasovú, resp. mimočasovú platnosť. Tie však nebudú v centre nášho záujmu; ten cielene upriamime na slovesné a vetné jednotky, teda na frazémy a parémie so slovesnými komponentmi.

Hneď na začiatku sledovania vlastného frazeologického materiálu zo slovenčiny treba zaznamenať, že v ňom nachádzame jednak jednotky s jednoznačne určenou podobou aj funkciou gramatického času (teda frazémy alebo parémie, v ktorých je pevne ustálená len jedna časová forma slovesa) a jednak jednotky, ktoré sú so zreteľom na vyjadrenie časovej platnosti otvorené, nelimitované alebo len čiastočne limitované. Môžeme konštatovať, že tých prvých, teda jednotiek s pevne určenou časovou platnosťou aj s jej ustáleným formálnym vyjadrením je najviac v oblasti tzv. paremiologickej frazeológie, väčšie pohyby v naznačenom smere bývajú zasa typické najmä pre klasické slovesné frazémy. V jednom aj druhom prípade však zisťujeme početné premeny alebo zvláštnosti, a tak práve ich sledovanie bude hlavnou náplňou nasledujúcich častí tohto príspevku. Ešte predtým však musíme konštatovať, že ani pri tých jednotkách, ktoré majú pevne ustálenú podobu slovesného tvaru, ktoré sa teda bežne vyskytujú iba v jednej forme, nenachádzame v našej frazeológii jednotky, v ktorých by práve záväzná časová forma slovesnej zložky bola

dištinktívnym, rozlišovacím znakom príslušnej frazémy, resp. parémie odlišujúcim ju od homonymného voľného slovného spojenia, ako to býva pri niektorých kategóriách napr. v menných frazémach, najmä pri kategórii čísla, napr. *mať lepkavé prsty* ‘kradnúť, byť zlodejom’) – *mať lepkavý prst* (platí doslovne, znamená teda mať jeden prst lepkavý od nejakého lepidla a pod.; signálom frazeologizovanosti prvej podoby je práve plurálový tvar substantívnej zložky), alebo pri kategórii pádu, napr. *byť od ruky* ‘byť, bývať ďaleko, byť vzdialený’; prípadné spojenia tých istých slov, ale s využitím inej pádovej formy naznačenú frazeologickú platnosť nemajú – práve na základe takýchto prípadov, v ktorých má pevná ustálenosť nejakej mennej zložky dištinktívnu hodnotu pri identifikácii frazémy, sme už v 2. vydaní Slovenskej frazeológie (Mlacek 1984) – dosť zreteľne polemizovali s autorom vynikajúcej teórie ustálenosti frazém a jej typológie A. V. Kuninom, ktorý vo svojom základnom diele Anglijskaja frazeologija (Kunin 1970) chápal morfológickú ustálenosť ako menej závažný prvok vymedzovania frazém). Pri kategórii času takéto prípady v našej frazeológii nebývajú; sú tu síce jednotky s prevahou alebo až dominanciou uplatnenia jednej formy času (v nadväznosti na G. Grécianovú tu teda môžeme hovoriť o prípadoch tzv. relevantnej frazeologickej formy (Gréciano 1998)), ale využitie gramatickej kategórie času ako poznávacieho, resp. dištinktívneho znaku frazémy sa tu prakticky nevyskytuje. Po predchádzajúcich konštatovaniach môžeme pristúpiť k vyššie už naznačovanému sledovaniu našich frazém so zreteľom na využívanie gramatickej kategórie času v nich.

Interpretáciu niekoľkých konkrétnych príkladov začneme pohľadom na také jednotky, v ktorých sa uplatňuje bežne alebo až výlučne sloveso v tvare minulého času. Takýto postup nie je náhodný, opiera sa o naznačený fakt, že kým pri ďalších dvoch časových stupňoch, totiž prezente a futúre, existujú spomenuté ohraničenia, resp. posuny so zreteľom na vidovú platnosť slovesa, préteritum je vždy vyjadrením niečoho minulého, préteritum imperfektíva *písal som* aj préteritum perfektíva *napísal som* vyjadrujú v bežnej reči minulý čas. Uvidíme, že práve vo frazeológii to vždy neplatí. Pristúpme však k niekoľkým vybraným príkladom, pričom prvú časť z nich tvoria takto stvárnené parémie a druhú zasa bežné slovesné frazémy. Sledujme: *Vajatali hory, porodili myš* (parémiou sa knižne vyjadruje myšlienka, resp. výrok, že veľké, veľkolepé prípravy prinášajú, priniesli aj v nejakom konkrétnom prípade neúmerne slabý, veľmi malý výsledok); *Trafila, narazila kosa na kameň* ‘v istej spornej situácii sa stretli rovnako silní súperí’; *Čo sa babe chcelo, to sa jej prisnilo* ‘čo si kto želal, o tom sa mu zvyčajne aj snívalo’; *Hrubšie bolo, a prehorelo* ‘aj pevnejšie, silnejšie veci, ako je tá, o ktorej sa hovorí, podľa hli veľkej sile’ – *Bolo horšie*

a nechválili ‘žartovný výrok o zložitej alebo nepriaznivej situácii, v ktorej sa niekto ocitol’; *husto ťa tkali* ‘tiež žartovný výrok v situácii, keď niekto niekomu inému prekáža vo výhlade alebo v sledovaní nejakej udalosti’; *z jedného vreca vypadli* ‘najmä o súrodencoch, ktorí sa na seba až nápadne podobajú alebo majú rovnaké či podobné vlastnosti’. Vo všetkých ilustračných prípadoch je podoba préterita celkom jednoznačne ustálená (nejaké výnimky sa môžu vyskytnúť len v niektorých aktualizovaných uplatneniach: možno si predstaviť napr. znenie novinárskeho titulku istého článku o až príliš veľkých, okázalých pripravách na niečo očakávané, ktorý by mohol mať podobu *Vajatajú hory – porodia myš?*; referenčne frazéma zostáva sama sebou, teda celkom nezaniká, menia sa však jej pragmatické či komunikačné dimenzie), v posledných dvoch (neparemiologických, teda klasických frazeologických) výrazoch aj pri pevne ustálenej préteritovej forme ide o vyjadrenie súčasnosti, prítomnosti: *husto ťa tkali* ‘prekážaš mi vo výhlade (teraz), si (teraz) nepriehľadný’; napriek forme minulého času táto frazéma nemá význam minulého času, teda nejaké ‘býval si, bol si nepriehľadný, prekážal si vo výhlade’.

Takto stvárnených jednotiek (s ustáleným tvarom slovesa v préterite) je v slovenskej frazeológii pomerne mnoho. Treba však k tomu ešte dodať, že najmä v starších zbierkach takýchto jednotiek (u nás napr. v *Zátureckého Slovenských prísloviach, porekadlách a úsloviach* (1897), ako aj v zbierkach a slovníkoch na neho nadväzujúcich, resp. od neho priamo odvodených) mávali formu s tvarom slovesa v minulom čase aj bežné slovesné frazémy, ktoré sa dnes zachytávajú s infinitívom slovesnej zložky, teda napr. *vycical si to z prsta* ‘vymyslel si niečo’, *chytil ho za slovo* ‘využíval, využil, zneužíval, zneužil jeho výroky’, *dostala sa pod čepiec* ‘o dievčati, že sa vydalo’, *bol u neho bytom i sytom* ‘niekto u niekoho býval aj sa stravoval, sýtil sa’, *kúpil niečo pod rukou* ‘kúpil to u nejakého súkromníka, nie v bežnom obchode’, *hrobárovi z lopaty ušiel* ‘o nevyliciteľne chorom, zdanlivo už takmer umierajúcom, ktorý sa odrazu uzdravil’. Autor spomenutej zbierky ich práve vďaka forme minulého času chápal ako vetné výpovede či výroky a zaraďoval ich všetky medzi svoje porekadlá (rus. pogovorki). Podľa súčasnej teórie aj slovníkárskej praxe sa všetky tieto jednotky bezvýnimočne zachytávajú práve s infinitívom slovesnej zložky (teda v uvedených prípadoch konkrétne: *vycicať si niečo z prsta*; *chytiť*, *chytať niekoho za slovo*; *dostať sa pod čepiec*; *byť u niekoho bytom i sytom*; *kúpiť niečo pod rukou*; *ujst’ hrobárovi z lopaty*) a v súlade s tým sa už prijímajú ako bežné slovesné frazémy, nie ako porekadlá, prípadne aj ako iné parémie.

Zaiste najfrekventovanejším ustáleným tvarom slovesnej zložky slovenských frazém aj parémií z hľadiska využívania sledovanej gramatickej kategórie

času býva prítomníkový, prézentyý tvar, pochopiteľne, s naznačenou rozdielnou časovou platnosťou pri slovesách dokonavého vidu (perfektívach: vyjadruje budúci dej, futúrum) a pri slovesách nedokonavého vidu (imperfektívach: vyjadruje prézentyý dej). Takýto ich bohatý výskyt možno vysvetľovať jednak v spojitosti s ich spomenutou až dvojakou časovou platnosťou (prézent aj futúrum) a jednak skutočnosťou, že práve týmito časovými stupňami sa vyjadrujú také špecifikujúce významy, ako gnómicnosť či nadčasovosť, zovšeobecnenosť, generalizovanie ich platnosti a pod., ktoré sú najmä pre parémie dosť príznačné. Sledujme najskôr niekoľko konkrétnych parémií, ktoré sa líšia v naznačenej spojitosti s kategóriou aspektu vo svojej časovej platnosti prézentu alebo futúra: *Takú radu za pec kladú* ‘neskorá rada je neužitočná’; *Reči sa vravia a chlieb sa je* ‘v istej situácii nie sú dôležité slová, rozhodujúce sú existenciálne veci’; *Darmo slepému ukazuješ a hluchému vravíš* ‘škoda robiť prácu, ktorá nevedie v istých podmienkach k cieľu, ktorá je neprimeraná okolnostiam’; *Hlavou múr neprebiješ* ‘je zbytočné plytvať silami’; *Pomaly ďalej zájdeš* ‘netreba sa vždy príliš ponáhľať’; *Žaba mláku nájde* ‘každý si nájde to, čo mu je najbližšie’; *Trafená hus zagága* ‘v nepriaznivej situácii sa vždy ako prvý ozve ten, koho sa ona najviac dotýka’ – posledné štyri prípady patria k spomenutým posunom v časovej platnosti, prézentyý tvar vyjadruje budúcnosť. Podobné rozdiely však vidíme aj v bežných frazémach s prézentyým tvarom slovesa: *cigáni mu v bruchu (v žalúdku) hrajú, vyhrávajú* ‘je veľmi hladný, že sa mu až žalúdok ozýva’; *čert ho berie/čerti ho berú* ‘je veľmi nervózný’ – obidve jednotky majú prézentyý význam; *naučím ťa po kostole hvízdať* ‘ja ťa naučím poriadku, disciplíne!’ – *ani svätená voda mu (už) nepomôže* ‘niekto je v kritickej situácii, resp. už umiera’ – futúrum; *krk na to nedám* ‘nie som o tom presvedčený’ – tu sa blíži k platnosti kondicionálu.

V naznačenej situácii, teda keď prézentyý tvar perfektívnych sloviess vyjadruje futúrum, nemôže nijako prekvapiť, že frazém aj parémií s futúrovou formou slovesa je v našom jazyku pomerne málo, majú ju totiž len jednotky s imperfektívami. Napr.: *toho budú na dvakrát pochovávať* ‘o veľmi tučnom’; *už nebude dlho kašu dúchať* ‘čoskoro zomrie’. Uvedené rámcové konštatovanie však predsa do istej miery prekvapuje, najmä keď si uvedomíme, že v tomto fonde výrazov sú aj také jednotky, ktorých zámerom je vyjadrovať na základe istých pozorovaní (najmä v prírode) istú prognózu, určitú predpoveď (ide o tzv. pranostiky; len na vysvetlenie: na rozdiel od niektorých iných frazeologických koncepcií sa v našej teórii takého jednotky zaraďujú medzi tzv. frazeotextémy a konkrétne medzi parémie), a teda uplatňovanie tvarov budúceho času by sa dalo očakávať ako čosi celkom bežné a prirodzené, napr. keď sa

vedľajšou vetou (najčastejšie so spojkami *ked'*, *ak*) vyslovuje nejaké pozorovanie, hlavná veta vyjadruje už spomínanú prognózu: *Ked' na svätého Michala prší, bude málo vína, veľa vody*; *Ked' prší na Víta, švábka bude zhnitá* (švábka = nárečové meno pre zemiaky). V skutočnosti je aj v takýchto jednotkách futúrových tvarov pomerne málo – ona predpoveď sa častejšie vyjadruje gnómickým prízentom (*Veľkonočné dažde znamenajú suchý rok*: prinesú) alebo za pomoci elipsy slovesnej zložky: *Aký (je) jún, taký (bude) december*; *Na mokrý apríl suchý jún*. Po uvedených zisteniach teda konštatujeme, že jediným typom uplatnenia skutočného futúra v našej frazeológii sú viaceré prípady s futúrom existenciálneho slovesa *byť*, teda tvaru *bude*, resp. v zápore *nebude*: *Bez jednej lastovičky bude leto*; *Bez jednej ovce bude salaš* (jednotiek tohto typu je viacej, ba možno ich aj dotvárať, takže tu azda možno v zhode s E. Kržišnik (1988) hovoriť o tzv. potenciálnej produktivite takéhoto štruktúrno-sémantického modelu); *Nebude zo psa slanina ani z vlka baranina*.

Už niektoré z predchádzajúcich príkladov (napr. *Ked' na Michala prší, bude málo vína, veľa vody*) naznačili, že v našej frazeológii (najmä v jej paremiologickej časti) existujú jednotky so stavbou súvetia, v ktorých sú tiež presne ustálené časové podoby slovesných zložiek. Existujú medzi nimi jednotky, v ktorých je obidvoch vetných častiach ustálená forma prítomného času (*Čo je lacné, neni /nie je/ vzácné*) alebo forma budúceho času (*Kto kúpi, bude mať*), prípadne forma minulého času (*Svätí boli, vínko pili*), ale na druhej strane aj prípady s rozličnou časovou platnosťou vetných zložiek parémie, napr. *Kto kúpil koňa, berie aj uzdu* (préteritum – prízent; tu existujú jednotky s kombináciou všetkých troch časov).

Pohľad na uplatňovanie gramatickej kategórie času v slovenskej frazeológii preukázal evidentné rozdiely v zastúpení tvarov aj funkcií jednotlivých základných časových stupňov, zároveň však ukázal, že frazém s viac-menej ustáleným stvárnením gramatického času je tu pomerne veľa. Všetko povedané platí o indikatíve, lebo ako sme v úvode naznačili, len tento spôsob (modus) má všetky tri časové stupne. Signalizovali sme, že pred záverom sa dotkneme dosť osihotených prípadov, v ktorých je rovnako ustálené stvárnenie časovej diferenciacie vo sfére kondicionálu (v slovenčine sú to analytické tvary s partikulou *by*, prípadne so spojkami *aby*, *keby* – typy so spojkami nie sú vo frazeológii zastúpené).

Už v kľúčovej tzv. akademickej Morfológii slovenského jazyka (Ružička 1966: 431) sa píše, že pre kondicionál je podstatná opozícia “minulosť – nie minulosť”, k čomu sa potom pridáva konštatovanie, že “význam kondicionálu a futúra nie je v slovenčine kompatibilný”. Následne sa sledujú tvary minulého

a prítomného kondicionálu (*písal by som – bol by som písal*, prípadne aj *bol by som býval písal*). Ak na tomto mieste nadviažeme na uvedené formulácie a aplikujeme ich na oblasť našej frazeológie, zistíme predovšetkým to, že v nej sú len prípady s kondicionálom prítomným. Uvedme aspoň niekoľko ilustračných príkladov: čo by čo bolo (napr. *Musím to mať, čo by čo bolo – teda za každú cenu*); *nebolo by od veci* (napr. *Nebolo by od veci získať hlavnú cenu*); *dal by i poslednú košeľu za neho, nedal by zaň ani fajku močky; v lyžičke vody by ho utopil; dušu by na dlaň vyložil; mohol by si ho na chlieb natierať* (o veľmi dobrom človeku) a pod. Okrem toho treba aj pri neveľkom, naozaj takmer až osihotenom výskyte takýchto jednotiek konštatovať jeden veľký rozdiel medzi nimi. Kým prvé dve uvedené jednotky sú z každej stránky celkom petrifikované, pri všetkých ďalších sa môžu uplatniť viaceré paradigmatické formy, napr.: *dal, dala, dali by za neho, za ňu, za nich i, aj poslednú košeľu – aj, i poslednú košeľu by za neho, za ňu, za nich dal, dala, dali ...*

Aby bol obraz o fungovaní kategórie času v našej frazeológii aspoň relatívne komplexný, treba ešte nadviazať na našu formuláciu z úvodu tohto textu, totiž na konštatovanie, že popri jednotkách, v ktorých je celkom alebo takmer celkom ustálená len jedna časová dimenzia, sú v nej aj prípady, keď príslušná frazéma (o parémiách to neplatí) môže mať všetky tri alebo aspoň dva časové stupne, keď je teda zo sledovaného hľadiska zreteľne premenlivá. Také bývajú najmä jednotky, ktoré sa v slovníkoch zachytávajú v infinitívnej forme slovesného komponentu. Napr.: *lietať v oblakoch* ‘snívať o veľkých veciach’; *lietal, lieta, bude lietať v oblakoch*; *piť niekomu krv* ‘dráždiť niekoho’; *pil, pije, bude piť niekomu krv*; *kuť železo za horúca* ‘riešiť problémy, kým sú na to vhodné podmienky’ (resp. hneď ako vznikli); *kul, kuje, bude kuť železo za horúca*. Jednotiek, ktoré pripúšťajú všetky tri paradigmatické formy času, je veľa. Zriedkavejšie sú tie, ktoré umožňujú využiť len dva časové stupne, napr. *dlaň ho svrbí, svrbela* ‘mal chuť niekoho zbit’ (nemáme podobu budúceho času: **dlaň ho bude svrbieť*).

Sledovanie uplatňovania gramatického času vo frazémach a parémiách možno chápať ako parciálne a potrebné dopĺňanie komplexného výskumu ich tvarovej stránky. Ak totiž už náš predchádzajúci rozbor konštrukčnej stránky slovenských frazém (Mlacek 2007) ukázal, že takýto prístup k frazeológii môže byť kognitívne podnetný aj pri skúmaní významových aj pragmatických rozmerov jej jednotiek (našu škálu konštrukčných typov slovenských frazém neskôr zreteľne obohatila analýza tejto stránky frazém v diele D. Balákovéj (Baláková 2011)), potom je rovnako aktuálny aj rozbor jednotlivých morfológických dimenzií frazém a ich zložiek – aj ním možno dospieť k poznaniu doteraz nie

celkom registrovaných kvalít našej (ale zaiste nie iba našej) frazeológie. V takýchto reláciách možno aj uvažovanie o uplatňovaní gramatickej kategórie času v tomto našom texte, ku ktorému dala zreteľný impulz práve téma ľubl'anskej vedeckej konferencie z marca 2015, pokladať za aspoň malý príspevok do všeobecného diskurzu o frazeológii a jej zvláštnom mieste v jazyku.

Zdroje a literatúra

- BALÁKOVÁ, Daniela, 2011: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald: Ernst Moritz Arndt Universität.
- GRÉCIANO, Gertrud, 1998: Europaphraseologie im Vergleich. Wolfgang Eismann (ur.): *Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*. EUROPHRAS '95: *Europäische Phraseologie im Vergleich*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer. 247–262.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1998: Können Phraseme produktiv sein? Wolfgang Eismann (ur.): *Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*. EUROPHRAS '95: *Europäische Phraseologie im Vergleich*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer. 439–452.
- KUNIN, Aleksandr V., 1970: *Anglijskaja frazeologija (teoretičeskij kurs)*. Moskva: Vyššaja škola.
- MLACEK, Jozef, 1984: *Slovenská frazeológia*. Druhé, doplnené vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MLACEK, Jozef, 2007: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. 2. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského, edícia Studia Academica Slovaca.
- ORAVEC, Ján, BAJZÍKOVÁ, Eugénia, FURDÍK, Juraj, 1984: *Súčasný slovenský jazyk. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- RUŽIČKA, Jozef et al., 1966: *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- ZÁTURECKÝ, Adolf Peter, 1897: *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. (Väčšina príkladov je citovaná podľa 3. (slovenského) vydania: Záturecký, Adolf Peter: *Slovenské přísloví, porekadlá a úsloví*. Edične pripravila M. Kosová. Bratislava: Tatran 1974).